

**AZ 1956-OS „KOLHOZ KÖR” ÉS A TISZTA SZÍVVEL
THE ”KOLHOZ CIRCLE” AND THE „TISZTA SZÍVVEL” IN 1956**

Dr. Zsebők Csaba

SUMMARY

Among those who “prepared” these days of world historical importance there were several university students and young intellectuals who had not been burdened with a communist past. This is proved by the only one issue – hardly ever analysed – journal *Tiszta szívvel* and the “Kolhoz Kör” (Kolhoz Circle) serving as the basis of the university journal.

Kabdebó Lóránt, one of the members of the Circle with the “code name” “Kolhoz” mentions in his memoirs that it was in the early autumn when they and Molnár József decided to start an independent university journal. They founded the journal with the name *Tiszta szívvel*, which was published two weeks before the outbreak of revolution in the first week of October.

Borsodi Csaba points out that the most effective step of the “Kolhoz Circle” was the historical walk followed by a demonstration organised on 6th October 1956. The journal, which was published in those days contained studies, poems and educational proposals. Following the October 6 walk certain demands began to take form... According to some studies *Tiszta szívvel* was the only journal which was independent and which demanded changes before the outbreak of the 1956 revolution.

Keywords: revolution, independent university journal, demonstration, changes

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulója után az első változásokat követelő és független folyóirat, a *Tiszta szívvel*, és a bázisát jelentő „Kolhoz Kör” új megközelítéssel bíró bemutatása szükségesnek tűnik. Különböző forrásokat, szakirodalmat lehetőség szerint egyaránt felhasználva.

A „Kolhoz”

A nagyrészt vidéki származású budapesti bölcsészhallgatók és oktatóik e köre a forradalom kitörésének előkészítője lett. Közöttük egy sor olyan egyetemista, fiatal értelmiségi fellelhető, aki nem igazán bizonyult kommunista – különösen kemény sztálinista – múlttal terheltnek. Minderre bizonyoság a mindössze egy számot megért, legendás *Tiszta szívvel* folyóirat¹, illetve az egyetemi lap bázisát jelentő „Kolhoz Kör” működése. „A Kádár-korszakban megjelent, 1956-ot ellenforradalomnak megíró munkák a forradalom előkészítőjének tekintették, az ellenforradalmi erők élcsapatának, más munkák jelentéktelen mellékvonalnak. A magukat a körhöz tartozóknak vallók közül vannak, akik szervezett csoportnak, vannak, akik vitatkozó alkalmi társaságnak tekintik” – nyomatékosította Borsodi Csaba *Az ELTE Bölcsészettudományi Karának története* című tanulmányában². Mint hozzáfűzte: „Az összetartó erő is ez, a vidéki származás, az otthon szerzett tapasztalatok, a propaganda és a falusi, vidéki városi valóság közötti kiáltó ellentét.” Első jelentősebb önálló lépésük az 1956. március 15-i ünnepség volt, hiszen a hivatalostól eltérő, zártkörű megemlékezést tartottak a szóban forgó tanárok s diákok. A Kör egyik tagja, Kabdebó Lóránt visszaemlékezése³ – *1956-os Pilvax a Várban (A Régi Országház étterem legendája)* – szerint kora ősszel tervezték meg, hogy független egyetemi lapot indítanak.

Az orgánum a forradalom kirobbanása előtt már két héttel, október első harmadában megjelent. Borsodi Csaba rámutatott, hogy a „Kolhoz Kör” legnagyobb hatású akciója az 1956. október 6-i történelmi séta, majd tüntetés volt. Az ezekben a napokban megjelent folyóiratban friss hangvétellű tanulmányok, költemények, oktatási javaslatok láttak napvilágot. Az október 6-i séta után ráadásul megfogalmazódtak bizonyos követelések. „A Magyar Diákok kezdetű politikai röplap jutott el Szegedre október 10. után. Ma már tudjuk, hogy a levelet, amiben ez a röplap szerepelt, Román Károly írta szegedi joghallgató barátjának, Alexa Helmutnak” – szögezte le Borsodi. A röplapon a következő ugyancsak olvasható volt:

¹ *Tiszta szívvel* (2006-os reprint változat; Napkút Kiadó)

² Dr. Borsodi Csaba: *Az ELTE Bölcsészettudományi Karának története*. In: www.btk.elte.hu

³ Kabdebó Lóránt: *1956-os Pilvax a Várban (A Régi Országház étterem legendája)*. In: MKDSZ.hu, 2007. március 7.

„Felhívunk benneteket, hogy október 22-én lépjete velünk egységesen sztrájkba az orosz nyelv fakultatívva tételéért.” A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége megalakításában jelentős szerepet játszott ez a levél. Az pedig közismert, hogy a MEFESZ sorsdöntő szerepet töltött be a forradalom követeléseinek kidolgozásában.

Számos értékelés szerint egyébként az 1956-os forradalom kitörése előtt a Tiszta szívvel volt az első változásokat követelő és független lap. A legendás folyóirat egy számot ért meg, 1956 októberében – annak is az első harmadában –, ám történelmi jelentősége vitán felüli. Különösen, ha az egyetemi lap bázisát jelentő, a Rákosi-korszak végén már jócskán működő „Kolhoz Körrel” együtt vizsgáljuk. Az egész szerveződésről többen – maguk a főszereplők: egyetemi oktatók és diákok – megírták, elmondták emlékeiket.

A „Kolhossal” Borsodi Csaba Az ELTE Bölcsészettudományi Karának története című munkájában meglehetősen részletesen foglalkozik. „Az gyakorlatilag minden visszaemlékezésből, írásból kiderül, hogy központi alakja a csoportnak Molnár József, a Történelem Segédtudományi Tanszék tanársegéde (...), legtöbb visszaemlékező a tanárok közül a csoporthoz sorolja Tóth Ede tanársegédet, Varga János dékánhelyettest, Szabad Györgyöt és végső soron a kar vezetőjét, I. Tóth Zoltán dékánt is” – fejtegeti Borsodi.

Az 1956-os Pilvax a Várban (A Régi Országház étterem legendája) című munkában Kabdebó Lóránt – akkoriban egyetemi hallgató – így idézi fel mindezt: „Mi Kolhoznak neveztük, ekként szöttek utóbb legendákat – sokáig ellenében – a történészek. (...) Először csak elvétve, alkalmanként, Eötvös kollégisták, főként történészek jártak ide sörözgetni. Tanáraik hívogatták őket, akik a közeli „ÓL”-ban kutatva, a Levéltárban, fedezték fel az elhanyagolt csehót a maguk számára.” Kabdebó emlékeztet rá, hogy március 15-én a kiskocsmá különtermében gyülekeztek. „Dékánunk, I. Tóth Zoltán fiatalon már ősz hajú előadói alakja örökre belemaródott emlékezetembe. Szakács Sanyi (ma: Szakács Sándor történészprofesszor) értekezett a márciusi pontokról. (...) Akkor úgy hallgattam őket, mint akik másképpen beszéltek, mint ahogy ez szokás volt az egyetemen. Rólunk folyt a beszéd, aggályosan, eljövendő életünkről” – hívja fel a figyelmet Kabdebó.

Az akkor ugyancsak egyetemista Máté Imre önéletrajzos visszaemlékezésében⁴ nem kertel: „A dékán és a dékánhelyettes, I. Tóth Zoltán, illetve Varga János szervezésében már működött az összeesküvés határán mozgó, Kolhoznak nevezett klub, a népi szárny mozgatója.

⁴ Máté Imre: A vörös bölcész – Önéletrajzos visszaemlékezés. In: Távolságközelítés térben és időben. (kecsmetionPRESS, Nürnberg, 1999)

Ennek az alig húsz főt számláló, de igen hatékony társaságnak én is tagja voltam.” Hozzáfűzi: „A Kolhoz (ez fedőnév) 1956-ban érettnek látta az időt más egyetemekre is becsempészni reformgondolatainkat, forradalmi elképzeléseinket. (...) A képzőművészeti főiskolások nélkül nem történt volna meg az október 6-i tüntetés, amely a forradalom kirobbanásának kulcsa.”

Az ELTE közege a Rákosi-rendszer derekán

Mégis milyen egyetemi közeg honolt Budapesten a Rákosi-rendszerben? Miből lett 1955-56-ra a szellemi ellenállás fészke? A Pázmány Péter Tudományegyetem a második világháború utáni pár évben megtarthatta viszonylagos, részleges autonómiáját, 1950-re azonban a Bölcsészkaron a sztálinisták átvették az irányítást.

Rákosiék 1950-től, a felsőoktatási intézményekben bevezették a kötelező ideológiai tárgyakat. Az – ekkorra már Pázmány Péter nevét lecserélő – Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1950 szeptemberében Központi Marxizmus-leninizmus Tanszékot hoztak tető alá.

Az 1950/51-es tanévtől kezdődően a felsőoktatásban a politikai gazdaságtan, a marxizmus-leninizmus fő kérdései tették ki a kötelező tananyagot, az 1951/52-es tanévtől a marxizmus alapjai, a politikai gazdaságtan, valamint a tudományegyetemen a dialektikus és történelmi materializmus.

A Magyar Dolgozók Pártja Agit. Prop. Bizottság 1951. május 19-i ülésén⁵ Révai József népművelési miniszter és társai jelentést tárgyaltak a marxizmus-leninizmus egyetemi oktatásáról. Az ELTE Marxizmus-leninizmus Tanszéke által készített anyag számos izgalmas részlettel szolgál. „Gyakran tapasztalunk ellenséges vagy ellenséges befolyás érvényesülését mutató hozzászólásokat is” – sérelmezték a jelentés készítői. Felhívták a figyelmet, hogy jórészt vidéki hallgatók egyes „nem elég jól működő termelőszövetkezeti csoportokra hivatkoznak és védelmezik a magángazdálkodást”. Panaszkodva megpendítették, hogy „az ellenség elleni gyűlöletre még nem tudtuk kielégítően nevelni a hallgatókat”, meg is nevezve a kulákokat. Megállapították azt is, hogy a hallgatók „nem használják fel eléggé a napi sajtóban megjelent anyagot Titóék multbeli és jelenlegi tevékenységéről az imperialisták szolgálatában”.

⁵ Az Agit. Prop. Bizottság 1951. május 19-i ülésének jegyzőkönyve. – MNL OL M-KS 276. f. 86. cs. 76. őe.

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának 1952. november 19-én megtartott rendes ülésén⁶ két fő napirend pontot tárgyaltak: a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusán hozott határozatok végrehajtását az oktatómunkában, továbbá a marxizmus-leninizmus tanítását. A kari tanácsülésen nyomatékosították, hogy „Sztálin elvtárs” új műve – „közgazdaságtudományi munkája” –, s a kongresszus határozatainak „történelmi jelentősége beláthatatlan segítséget” nyújt az egyetemi munkában is. Nem hagytak kétséget: az MDP Központi Vezetősége is foglalkozott a kérdéssel, ezért az ELTE-n is szükséges megtárgyalni azt a kari munkára vonatkoztatva. „A feladatok megvalósítása terén nagy szerepe van a marxizmus-leninizmus tanszéknek és annak, hogy az egyes szaktárgyak anyagába az előadók beledolgozzák a kongresszus határozatainak a jelentőségét” – fűzték hozzá, hangsúlyozva, hogy „a marxizmus oktatását olyanná kell tenni, hogy a hallgatók érezzék, hogy ez minden más tárgynak az alapja”. Siettek tudatosítani, hogy „a marxista-leninista tudomány éppen Sztálin elvtárs nagyszerű iránymutatásai nyomán egyre mélyebb gyökeret ver”. Mi több, az ideológiai oktatásnak komoly szerepe van abban, hogy a tudományosságot, így az egyetemi előadásokat is mind jobban áthatja a marxizmus-leninizmus, nyugtatták a kedélyeket az illetékesek.

Sztálin halála (1953) után még pár évig hitegethették magukat és a pártvezetőket...

Molnár József és I. Tóth Zoltán szerepe

Érdekes kérdés, hogy a pesti – túlnyomórészt vidéki származású – bölcsészhallgatók változásokat egyre erőteljesebben követelő körét kik vezették. A diákok közül talán leginkább a Tiszta szívvel szerkesztőbizottsági tagjai számítottak vezéregyéniségnek. Tanáraik közül pedig a Molnár József és I. Tóth Zoltán.

„Ha van személy, aki tudósként, tanárként, vezetőként, és mindezt összefoglalva emberként külön-külön mindnyájunk számára példaképként élhet emlékezetünkben és utódaink tudatában, akkor I. Tóth Zoltán professzor urat, valahai dékánunkat felmutathatom, hogy látva lássák” – emlékezik Kabdebó Lóránt. Az egykori diák, ma irodalomtörténész professzor 2006. október 24-én az ELTE Múzeum körüti kari tanácsstermében méltatta egykori oktatóját, amikor a Bölcsészettudományi Kar új épületében felavatták I. Tóth Zoltán, az egyetem mártír dékánjának emléktábláját, s a Történettudományi Intézetben előadótermet neveztek el róla.⁷

⁶ ELTE Egyetemi Levéltár; Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának ülései, 1952-1953 – 1952. november 19., jegyzőkönyv

⁷ Kabdebó Lóránt: 1956 az ELTE bölcsészkarán. In: www.uni-miskolc.hu/~philos

Kabdebó példaképeről szólva hozzáfűzi: „Nemcsak azért, mert egy véletlen, az ötven éve kilőtt (és akár célbatalált, akár eltévedt) golyó akkor és ott kiontotta életét. (...) Mert ő, amikor eltávozott, nem meghalni készült, nem a pillanat ihletében vállalt gesztussal indult utolsóvá váló útjára. Hanem tette, amit az Isten színe előtt mindennapjait végző embernek tennie kellett.”

A „Kolhoz Körhöz” kapcsolódó egykori oktató, Szabad György történész – később, az első szabadon választott Országgyűlés elnöke „In memoriam I. Tóth Zoltán” című írásában – feleleveníti⁸, volt kollégája diákévei alatt Temesvárott gimnáziumba, majd Kolozsvárt református teológiára s az egyetem bölcsészkarára járt. Történelem-földrajz szakos tanárként Szatmárnémetiben működött, s 1937 és ’39 között posztgraduális ösztöndíjasként a Sorbonne-on képezte tovább magát. „A magyarországi falukutatók munkásságát jól ismerte és ismertette, sőt példájukat követte is. (...) 1941-ben az Erdélyi Tudományos Intézet, majd a Teleki Pál Intézet, később az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa lett” – sorolja Szabad professzor, megjegyezve: nem véletlen, hogy I. Tóth 1953-ban lett az ELTE BTK tanszékvezető tanára, illetve a megalakuló Történettudományi Kar dékánja. „Jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a megszállt országok ideológiai kényszerközösségében érzékelhetővé vált a magyar történettudomány megújulási képessége, ha a mindent monopolizálni akarók hamis hangjaitól nagyon nehéz volt is megkülönböztetni és megóvni a szellem szabadságának jegyében születő értékeket” – ecseteli Szabad.

Szabad György leszögezi, hogy ’56 tavaszán, az átmeneti moszkvai olvadás hatása, sőt, a diákság fokozódó bizalma I. Tóth Zoltán s fiatal helyettese, Varga János iránt javította a dékán helyzetét az egyetemen. „Ami az egyre szűkülő bázisú pártvezetés szemében addig hátrány volt, az kezdett némileg javára is szolgálni: így pártonkívülisége, erdélyi származása, talán még hajdani egyházi tevékenysége is, de legfőképpen növekvő népszerűsége. Ez a népszerűség mutatkozott meg a diákok ún. ’Kolhoz Köre’ által bizalmasan, de nem titkosan előkészített 1956. március 15-i ünnepi találkozón, amelyen féltucat tanár és több tucat diák vett részt, s amelynek Tóth Zoltán lett a hangadója, őszintén beszélve pályájáról, törekvéseinek egyértelműen patrióta és demokrata irányáról” – idézi meg a bizakodást adó heteket, hónapokat Szabad György. Szerinte I. Tóth Zoltánt éppen felelősségérzete vitte 1956. október 25-én az állampárt központja elé. „Előre bejelentett tárgyalásra vezetett küldöttséget, hogy megértesse: az egyetemi ifjúság nem felfordulást akar, hanem a szabadság rendjét. De a

⁸ Szabad György: In memoriam I. Tóth Zoltán. In: Magyar Szemle, Új folyam XVI. 1-2. szám

Kossuth téri sortűz és következményei nyomán a Pártközpont őrsége fejét vesztve a küldöttségre tüzelt. I. Tóth Zoltánt halálos lövés érte” – emlékeztet a volt kolléga.

Kabdebó Lóránt felhívja figyelmet, hogy I. Tóth maga köré gyűjtött egyetemi ifjakat, ugyanis „történészként érzékelte a földrengés előrejelzéseit”. A mártír sorsú vezető beszélgetni, eszmélkedni szeretett volna...

Mindazonáltal a „Kolhoz Kör” központi alakjának kétségtelenül Molnár József tanársegéd, történész és levéltáros bizonyult – ezt hangsúlyozza Beck Tibor és Germuska Pál a „Forradalom a Bölcsészkaron” című 1997-es munkájában is.⁹ A kör egyik meghatározó diákjának, Szakács Sándornak a visszaemlékezését is idézik: „Jártunk az ő szemináriumára, a bevezetés a történettudományba. Mások latinra jártak hozzá. Eleve hordozta azt a tehetséget, hogy nagyon jó kapcsolatokat alakítson ki a hallgatókkal. Ebben a tekintetben ő ’szervezte’ a kapcsolatokat.”

Molnár József lánya, Molnár Zsuzsanna „Jussunk – 1956” címmel tett le az asztalra egy rendkívül tartalmas összeállítást (2004-ben) édesapjáról és a „Kolhoz Körről”¹⁰. Ebben a munkában a kör bázisán – ’56 októberének elején – kiadott Tiszta szívvel egyetemi lap főszerkesztője, Máté Imre is megidézi hajdani oktatójuk alakját és szerepét. „A latintanár (Emléksorok 1956 őszéről és nagyrédei Molnár József történészről)” című alfejezetben Máté feleleveníti: „Jóskát 1954-ben ismertem meg közelebbről. Hóbortos hírét költötték, pedig nem volt bolond. Ellenkezőleg. Nagyon értett hozzá, hogy a bolondéria leple alá bújjék, ha politikailag bajba jutna... (...) 1955-ben sor került az én szövegolvasásomra is, nála. I. Tóth Zoltán dékán és helyettese, Varga János akkoriban hozták létre a később ’Kolhoznak’ nevezett félillegális csoportot, amely később a forradalom előestéjén, majd a forradalomban is kulcsszerepet játszott.”

Máté Imre megvilágítja azt is, hogyan lehetett bekerülni a „Kolhoz Körbe”. „Az ’elit’-ből ki kellett választani a politikailag megbízhatókat, azokból pedig azokat, akik mertek kockáztatni. Jóska latin vizsgáztatása is alkalmasnak bizonyult ilyen szűrésre. (...) A Kolhoz biztosra akart menni. Jóska Kézai szöveget nyomott az orrom alá, melyben ez a mondat fordul elő: ’...amikor még minden magyar szabad volt.’ – Sajnos régen volt! – fűztem hozzá. – Látszik, hogy igen lazán veszed a marxizmus-leninizmust, meg a párttörténetet! – Így Jóska. (Ezek tantárgyak voltak, és én nem jártam az előadásokra.)”

⁹ Beck Tibor–Germuska Pál: Forradalom a Bölcsészkaron. 1956-os Intézet, Budapest, 1997

¹⁰ Molnár Zsuzsanna (szerk.): Jussunk – 1956. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2004

Megjegyzendő, hogy az ELTE-n amúgy az 1950 óta működő Központi Marxizmus-leninizmus Tanszékből 1954-ben három szaktanszék alakult, amelyek egyike a Marxizmus-leninizmus Alapjai Tanszék volt, Mód Aladár egyetemi tanár vezetésével. Az ideológiai tárgyakat a pártállam a lehető legkomolyabban vette, a hallgatók többé-kevésbé, vagy még annyira sem, amit – például az ELTE-n fellelhető – levéltári források is bizonyítanak.¹¹

Molnár Józseffel történt beszélgetése felidézését Máté Imre – a „Jussunk – 1956” kötetben – így folytatja: „– Miért, ott mit tanítanak a magyar szabadságról? – Mit? Fölszabadultunk, és olyan szabadok vagyunk, mint még soha! – A parasztok az én falumban nem így látják! – Az én falumban sem! Te hogy látod? (Várakozón rám nézett, figyelte minden mozdulatomat.) – Én úgy látom, hogy gyökeres változásokra volna szükség! Ekkor szorosán hozzám lépett, megfogta a vállamat: – Forradalmi változásokra van szükség, de azt tétlenségben nem lehet elérni! – Akkor tegyünk valamit! – Veszélyes! – Egyedül igen. – Nem egyedül. Vagyunk néhányan. – Akkor most eggyel többen vagytok! Megölelt. – Tudtam, hogy rád számíthatunk. Gyere el holnap este a 'Fehér Galambba'!”

A Dobos Marianne által 2004-ben publikált „Akkor is Karácsony volt – Bölcsészek 1956-ról” című kötetben¹² Máté Imre ugyancsak szól a körről. „Hogy mi volt a Kolhoz, azt kevesen tudják pontosan, bár írnak róla, jobbára egysíkúan és egy oldalúan. A Történettudományi Kar dékánja I. Tóth Zoltán – az események során az ifjúság képviselőjében tárgyalni induló, mártírhalált halt Kossuth-díjas történész professzor –, dékánhelyettese pedig Varga János, a Magyar Országos Levéltár későbbi igazgatója és MDF-es képviselő volt. Az egyetemen akkor két reform mozgalom volt: a népinek és az urbánusnak nevezett. Bár én vidékinek, illetve nagyvárosinak mondanám (...) Nos, a dékánunk és helyettese által 'kitalált' Kolhoz társaság volt a népi mozgalom intellektuális kemény magja.” Máté emlékei szerint a társaságot két okból is Kolhoznak nevezték. Az egyszerűbb az volt, hogy közös kasszát „vittek”, hogy tudjon sörözni az is, akinek nem tellett volna rá. Bort, főként gyöngyösit ittak, amelyet Molnár József hozott Nagyrédéről. „Találkozni Budán a Fehér Galamb vendéglőben szoktunk volt (csak zárójelben: igen csak hiányolok róla egy emléktáblát). A belső teremben jöttünk össze komolyabb beszélgetésekre. A pincérek jelezték nekünk, ha gyanús alak is érkezett, s ekkor témát váltottunk. Fennhangon vitattuk, hogyan lehetne a tsz-mozgalom, a kolhoz előnyeiről meggyőzni a magyar parasztot.”

¹¹ ELTE Egyetemi Levéltár

¹² Dobos Marianne: Akkor is Karácsony volt – Bölcsészek 1956-ról. I és É Bt., 2004

Am „a témaváltások előtt” megszervezték a kör ’56. március 15-ei, formabontó, önálló, nemzeti vonalvezetésű megemlékezését, és később még ennél is fontosabb akcióikat.

S hogy milyenek látták és láttatták utólag az ELTE egyes vonalas kommunista vezetői a „Kolhoz Kör” működését? A kör szellemi vezetőjét, motorját, Molnár József tanársegédet az egyetem keményen felelősségre vonta, majd eltávolította a forradalom és szabadságharc leverése után. A „Jussunk – 1956” című kötetbe bekerült egyes dokumentumok tanulságosak: a felhozott vádak híven mutatják a keményvonalasok hozzáállását.

„Az MSZMP bölcsészkarai intézőbizottság megvizsgálta Molnár Józsefnek a Középkori Magyar Történeti Tanszék tanársegédének politikai szereplését, és úgy határozott, hogy javaslattal fordul a felsőbb állami szervekhez, melyben az eltávolítását kéri” – olvasható a Tolnay Gábor, a bölcsészkarai pártszervezet intézőbizottsági elnöke által jegyzett dokumentumban. A „Javaslat Molnár József tanársegédnek az egyetemről való eltávolítására” című, 1957. április 24-i dátummal született anyagban a következő indokokkal éltek. Molnár ’56 „októbere előtt igen erősen nacionalista nézeteket vallott” – írták, hozzátéve, hogy nézeteivel a hallgatók jelentős részére komoly hatást tett. Megjegyezték: „a történettudományi karon volt egy szervezett csoport, akiknek a körében ez a hatás különösen erőteljesen érvényesült (Kolhoz-klub)”.

A javaslatban felhívták a figyelmet, hogy a „Kolhoz Körbe” tartozó diákok szinte általános azt tartották, hogy „Magyarország nem független ország, és hogy a magyar-szovjet viszonyban alapvető hibák vannak”. „Ennek a csoportnak az akcióit a pártszervezet vezetősége előtt elkonspirálta. Október 23. előtt az ő közreműködésével szervezte meg ez a csoport az október 6-i diáktüntétést a Rajk-temetés után, amikor a hallgatóknak mintegy száz főnyi csoportja a Sztálin-szoborhoz és a Szovjet Követség elé vonult, különböző szovjetellenes jelszavakat hangoztatva” – fejtegette Tolnay elvtárs. 1957. június 28-án a Bölcsészettudományi Kar Fegyelmi Bizottsága tanácskozott Molnár József ügyében. A jegyzőkönyv szerint jelen volt Kardos László tanszékvezető egyetemi tanár, a bizottság elnöke, és Szamuely Tibor egyetemi docens, a bizottság tagja. A dokumentumban leszögezték, Szamuely Tibor „magára vállalta, hogy telefonon beszél Léderer Emma tanszékvezető tanárral, és közli a bizottsággal a beszélgetés tartalmát”. Mint a bizottsági tag hangsúlyozta, Léderer közölte vele: „nem kis mértékben aggódott Molnár József miatt (...) mert ismerte (...) forrófejűségét, valamint azt, hogy az október 6. előtti időszakban voltak nála bizonyos nacionalista, búsmagyar elképzelések”.

„Egyes ténylegesen elkövetett hibákkal szemben voltak neki az elmúlt időkben bíráló megjegyzései, ezeket azonban mindig jóhiszeműen, jó szándékkal tette. Ezen kívül tapasztalt nála az elmúlt időben bizonyos nacionalista nézeteket, amelyekről sokat vitatkoztak, amelyek azonban sohasem vettek fel szélsőséges formát. Inkább búsmagyarkodó hangulatok voltak, elégedetlenség bizonyos nemzeti hagyományok elhanyagolásával kapcsolatban” – mentegette sajátos módon Léderer Emma Molnár Józsefet, megjegyezve, hogy „semmi körülmények között sem érdemelne meg szigorú büntetést”. Ortutay Gyula megbízott rektor azonban – az ’57. július 8-ai határozat szerint – Molnárt írásbeli megrovásban részesítette. Az indoklásban megemlítette azt is, hogy „az október 23. előtt összeverődött” úgynevezett „kolhozklubnak” a tanársegéd tagja volt. „Részt vett az október 6-i Rajk-temetés után rendezett provokatív diáktüntetésben” – szolt az újabb vád. Molnár Józsefnek aztán hamar el kellett hagyni az ELTE-t, s évekig kénytelen volt vidéki általános iskolában tanítani...

A vitatott történelmi szerep

A „Kolhoz Kör” tényleg a forradalom közvetlen előzményeihez tartozik, s politikai jelentősége ugyancsak vitathatatlan – ismeri el Beck Tibor és Germuska Pál a „Forradalom a Bölcsészkaron” ’97-es kiadású kötetben. Ugyanakkor – az egyébként nagyon felkészült kutatók – némi éllel megjegyzik: „Bárminek is tekintsük a Kolhozot: legenda született, melyben mindenki megtalálta a maga történetét. A forradalom negyvenedik évfordulója után elmondhatjuk: lényegében ismerjük a történeteket. A Kolhoznak nincs utóélete. Máig él azonban a legenda. A résztvevők emlékezet, mentalitása, szellemissége. Ez a Kolhoz utóélete.”

A hatvanadik évforduló mindazonáltal lehetővé és szükségessé tette a fentiek árnyalását...

Az MSZMP vezetéséből Marosán György, továbbá két párttörténész, Berecz János és Molnár János szintén „hozzájárult a Kolhoz-legenda kialakulásához azzal, hogy írásaikban a Kolhozot (a Rajk-temetés utáni tüntetés kapcsán) mint szervezett, illegális csoportot említik” – írja a Beck-Germuska szerzőpáros, ám felhívva a figyelmet, hogy Marosán minden alap nélkül magát Nagy Imrét láttatta a „Kolhoz Kör” vezetőjeként.

Marosán „A tanúk még élnek” című könyvében így magyarázza a háttérét: „Nagy Imre és csoportjának szinte motorjai voltak az egyetemisták, akiket a sérelmek és követelések a tömegmozgalom élharcosaivá tettek. Szervezkedésük a Rajk-temetés után szervezett formát öltött, és áttért az ifjúságról más területekre is.” Hozzáteszi: „A temetés napján estefelé egy

sokatmondó epizód zajlott le. Egyetemisták tüntettek a Batthyány-örökmécsesnél. Itt már olyan jelszavak hangzottak el, amelyek politikai irányt és célt mutattak. Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon! – Tanítsatok igazat! – Függetlenség, szabadság! – Az ellenséges propaganda a temetés után csak erősödött. Eddig a kivégzettek ártatlanságát használták fel provokációs uszításokra, de a párt által szervezett temetést most már pártellenes tüntetésre is felhasználták.”

Az 1980-as években az MSZMP legfelső vezetésébe bekerült Berecz János még párttörténészként a következő tanulságokat is levonta az 1969-es „Ellenforradalom tollal és fegyverrel. 1956” című munkájában: „A diákok között működő ellenzéki és ellenséges elemek a párt ártatlanul elítélt és kivégzett mártírjainak 1956. október 6-án megrendezett temetését használták fel a nyílt színre lépéshez. Az év elején alakult meg titkosan (...) egy Kolhoz Kör elnevezésű szervezet a Bölcsészettudományi Karon.” Berecz szerint utóbbi is az előkészítője volt a temetés utáni tüntetésnek.

Marosán és Berecz fenti mondatai – amelyeket a Beck-Germuska szerzőpáros is idéz – azonban nem csupán a Kádár-rezsim propagandacéljai miatt születhettek meg.

A „Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei – 1957. július 2.-december 28.” című 2006-os munka¹³ ugyancsak rendkívül hasznos információkkal szolgál. Ebben olvasható, hogy az MSZMP PB '57. július 2-i ülésén megvizsgálták az egyetemi és főiskolai marxista-leninista oktatás „problémáit”. A PB nyomatékosította: mulhatatlanul szükséges javaslatot készíteni az egyetemi tanárok ideológiai oktatását illetően. Mi több, az állampárt vezető testülete előírta, hogy „a párthoz való hűség elmélyítése érdekében régi, munkásmozgalmi tapasztalattal rendelkező elvtársak szervezett formában beszélgetéseket folytassanak az egyetemi és főiskolai fiatalokkal”. Mindennek több oka volt, így az is, hogy az előző években egyes bölcészek milyen közéleti-politikai aktivitást fejtettek ki.

A „Kolhoz Körrel” és Tiszta szívvel egyetemi lappal kapcsolatos több évtizedes, ám meglehetősen halk vita nem véletlen. Az 1988 után született munkák ugyan megannyi fontos információt, illetve kutatási eredményt, visszaemlékezést hoztak, azonban a „Kolhoz Kör” és a Tiszta szívvel jelentőségét különbözőképpen értékelik az egyes szerzők, s még a megszólalt (fő)szereplők is.

¹³ Baráth Magdolna–Feitl István: A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei (1957. július 2.-december 28.). Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006

Ugyancsak érdekes kérdés a kolhozosok viszonya az „intézményesült” Petőfi Körhöz. Varga János egykori – a kolhozos időkben – dékán-helyettes a Germuska Pálnak ’94-en adott – s a Beck-Germuska-féle kötetben idézett – interjúban kifejti: „Akárhogyan is gondolok rá, ez a társaság valóban erősen népi beállítottságú volt. De nem a szónak a tudományban és az irodalomban használt értelmében. Inkább olyan, amelyik hangot ad a nép – ezt idézőjelben mondom –, a tömeg elégedetlenségének. Ezen azonban olyan fogalmat kell értenünk, amely a parasztságon és a munkásságon kívül a kispolgárságot és a kisértelmiséget is magában foglalja.” Varga leszögezte: a Petőfi Kör és a Kolhoz között alapvető különbség mutatkozott, először is az, hogy az utóbbi nem egy felülről létrehozott vitasorozat kerete, hanem spontán szerveződés volt. „Ezenkívül nem jellemezte a Kolhoz Kört semmiféle olyan dogmatizmus, ami a Petőfi Körben, a pártellenzék megnyilatkozásaiban mégiscsak érződött. Ma úgy mondanánk, hogy a kolhozosokat nem kötötte semmiféle pártfegyelem” – hangsúlyozza a volt dékán-helyettes.

Az akkor diák Szakács Sándor – Beck Tibornak ’94-ben – arról is beszél, hogy rájuk, a „Kolhoz” tagjaira a Petőfi Kör rendkívül nagy hatást gyakorolt. Ám hozzáteszi: „Vitatkoztunk, hogy a Petőfi Kör vezetősége elég bátor-e. Megoszlottak a vélemények. Opportunisták, csak a párt ügyét szolgálják, vagy derék, kiváló emberek, akik sokat kockáztatnak? Majdnem minden kérdésben megoszlottak a vélemények. A tematikánk mindenképpen gazdagodott.”

Valódi változások követelése

Máté Imre, a Tiszta szívvel főszerkesztője „A koraszülött forradalom (Visszapillantás 1956-ra)” című írásában máshová helyezi a hangsúlyokat.¹⁴ Emlékeztet rá, hogy a Rákosi-korszak végnapjaiban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karáról két reformmozgalom indult politikai versenyfutásra: a népi-nemzeti és az urbánus. Megállapítja, hogy mindkét csoport reformokról beszélt, így a tényleges különbséget a kettő között nehéz utólag megállapítani. „Akkor sem tudtuk, de mi népi-nemzeti (mert főleg vidékiek voltunk), oroszalanított, független és szabad Magyarországot akartunk. Úgy véltük, hogy az urbánusok (főleg nagyvárosiak, akiknek családtagjai hivatalokat töltöttek be) döglött lovat patkolnak, tényleg ’emberszabású szocializmust’ szeretnének megvalósítani. Ellenfeleink voltak, de nem ellenségek! Vetélytársak, más-más elképzelésekkel, de vetélytársak, az egyetemi ifjúság meggyőzésében. Az átlaguk műveltebb volt a mi átlagunknál. Talán ezért

¹⁴ Máté Imre: A koraszülött forradalom (Visszapillantás 1956-ra). In: Várad. 2006. 5. évf. 5. sz.

látta fontosnak a Dékán, I. Tóth Zoltán, meg helyettese Varga János, hogy megteremtse a népi-nemzeti mozgalom intellektuális magvát.” Máté Imre narratívája szerint a budai Várban a Fehér galambhoz címzett vendéglőben a nemzet sorskérdéseit tárgyalták. Máté írásában leszögezi, hogy széles bázisra mutatkozott szükségük az egyetemi ifjúság körében. Ezért is hozták létre a Tiszta Szívvel című folyóiratot, és „agitációs munkát” folytattak más egyetemeken, főiskolákon. A folyóirat főszerkesztője Máté Imre lett, a felelős szerkesztője Román Károly, a szerkesztőség tagjai ifj. Domokos Pál Péter, Kabdebó Lóránt, Szakács Sándor és Veres Károly. „Ami az agitációs tevékenységet illeti, nekem Domokos Péterrel a Képzőművészeti Főiskola jutott. Ott ismertem meg Darázs Máriát is, aki azóta öt gyerekem anyja és öt unokám öreganyja, társam eszmében, művészetben. A képzőművészeti főiskolásokkal igen jól együtt tudtunk működni. Az ő ötletük volt az október 6-i tüntetés, melyet mi ’kolhozosok’ nyelvbe ütöttünk. A Tiszta Szívvel, terveinktől eltérően, már október 6-án készen volt” – fűzi hozzá az egykori főszerkesztő, öt évtizeddel későbbi visszatekintésében.

Egyes visszaemlékezők szerint viszont a lap csak pár nappal később jelent meg. Borsodi Csaba „Az ELTE Bölcsészettudományi Karának története” című munkájában azt írja, hogy a tüntetésen egyes résztvevők szerint már osztogatták az egyetemi lapot. „Más források szerint a folyóirat október 10-én látott napvilágot” – teszi hozzá a történész. Mindenestre ez volt az igazi változásokat követelő első független lap, a forradalom kitörése előtt... Mindehhez pedig alapot a „Kolhoz Kör” adott.¹⁵

Dr. Zsebők Csaba PhD (kelet-európai történelem szakterület)

A szerző a Wekerle Sándor Üzleti Főiskola tanszékvezető docense, az MTA-BTA Bolgár-Magyar Történész Vegyesbizottság (beválasztott) tagja, a NEB külsős kutatója

¹⁵ Zsebők Csaba: Tiszta szívvel 1956-ban. Tudományos ismeretterjesztő sorozat a PolgárPortálon – 2016. június-2017. január